

Jérôme Ferrari
NAČELO

Roman

S francuskoga prevela
Mirna Šimat

Zagreb, 2024.

*Gospod čije je proročište ono u Delfima niti šta kazuje,
niti šta krije, već samo simbole daje.**

HERAKLIT, *fragment 93.*

*I On mi je rekao: Između riječi i tišine
postoji prevlaka gdje se nalaze grobnica razuma
i grobnice stvari.*

AL NIFFARI, *Knjiga postaja*

* Prijevod Miroslava Markovića; Heraklit, *Fragmenti*, Grafos, Beograd, 1979, str. 54.

[Sve su bilješke prevoditeljičine – op. ur.]

položaji

Položaj 1: Helgoland

Imali ste dvadeset tri godine i ondje vam je, na tom otužnom otočiću gdje nijedan cvijetak ne raste, prvi put dano da gledate preko Božjeg ramena. Nije tu, naravno, bilo čuda, zapravo čak ni ičega što bi izbliza ili izdaleka sličilo Božjem ramenu, ali da opišemo što se to dogodilo te noći, možemo birati, nitko to ne zna bolje od vas, samo između metafore i šutnje. Za vas prvo je nastupila šutnja, i zaslijepjenost vrtoglavicom dragocjenijom od sreće.

Niste mogli spavati.

Čekali ste, sjedeći na samom vrhu stjenovitog grebena, da sunce izađe nad Sjeverno more.

I tako vas zamišljam danas, srce vam tuče u mraku na otoku Helgolandu, tako ste živi da bih vam se gotovo mogao ondje pridružiti, vama čije je ime, izgubljeno u sivilu beskonačne bibliografije među toliko drugih njemačkih imena, za mene isprva bilo samo ime jednog čudnog i nerazumljivog načela.

Tri ste se godine, u Münchenu, Kopenhagenu, Göttingenu, hrvali s tako strašno kompliciranim pitanjima da je čak i nevin i optimističan mladac kakav ste

10 tada bili morao ponekad, kao i njegovi supatnici, proklinjati dan kad mu je na pamet pala suluda ideja da se uplete u atomsku fiziku. Pokusi su davali sve više i više rezultata koji nisu bili samo nekompatibilni s najsigurnijim spoznajama klasične fizike, nego su im, dapače, sablažnjivo proturječili, apsurdnih, a ipak nepobitnih rezultata, koji su sprečavali formiranje ikakve iole razumne slike o tome što se događa unutar atoma, ili zapravo ikakve slike uopće. No na otoku Helgolandu, kam ste se, lica izobličena alergijama, došli skloniti od peluda, ili možda od očaja, znali ste da je blagoslovljeno vrijeme slika zauvijek minulo, kao što vrijeme djetinjstva uvijek mora minuti: pogledali ste preko Božjeg ramena i kroz tanku materijalnu površinu stvari ukazalo vam se mjesto gdje se njihova materijalnost rastapa. Na tom tajnom mjestu, koje čak i nije mjesto, proturječja se dokidaju u isti mah kao slike i njihovo poznato meso; ondje ne opstaje nijedan trag svijeta koji ljudski jezik može opisati, nijedan daleki odsjaj, već samo blijed lik matematike, tih i strašan, čistoća simetrija, apstraktan sjaj vječne matrice, sva ta nepojmljiva ljepota koja je oduvijek čekala da se ogoli pred vašim očima.

Bez vaše vjere u ljepotu možda ne biste smogli snage da vodite svoj um, kao što ste ga tri godine vodili bez predaha, sve do krajnjih granica gdje razmišljanje postaje fizički teško, a vaša je vjera bila toliko duboka da je ni rat, ni poniženje poraza, ni krvavi trzaji propalih revolucija nisu mogli poljuljati. Prvi put kad ste vidjeli svojeg oca u uniformi, kad vam je bilo dvanaest godina, metalni vršak njegove kacige sigurno vas je podsje-

tio na zastrašujuću perjanicu ahejskih junaka, i kad se sagnuo, prije nego što će otići, da poljubi svoju dvojicu dječaka, vašeg brata Erwina i vas, Wenera, niste li zadržali na epski dah Povijesti koja je vama pred nosom upravo preobrazila profesora Augusta Heisenberga u ratnika? Na kolodvoru su oproštaji, pjesme, suze i cvijeće izražavali nešto uzvišenije od naivne ili surove radosti, sigurnost ljudi da dijele zajedničku sudbinu, koja je iziskivala prihvaćanje rizika da joj se žrtvuje vlastiti život jer je upravo iz nje svaki pojedinačni život crpio svoju vrijednost i smisao, uzbudljiv osjećaj da ste još samo tjelesni dio duhovne i veličanstvene cjeline, i dok ste gledali kako vam otac i dvojica rođaka odlaze, možda ste žalili što ste premladi da pođete s njima. No prvi od vaših rođaka poginuo je, a kad se drugi vratio na dopust, niste ga prepoznali.

Jeste li tada naslutili koliko ponekad košta gledati preko Božjeg ramena?

Jer, što god značila ta metafora, Bog je također gospodar užasa, a užas izaziva možda i jaču vrtoglavicu nego ljepota. To je vrtoglavica koja obuzima ljude pred raskomadanim udovima, smradom leševa stopljenih s glibom, sa slijepljenim crvima koji se migolje iz rana kao živi rezanci i crvenim okom štakora što se gnijezde u sjeni raskoljenih prsa, ali još više pred dubinom bezdana koji su ne znajući gajili u sebi.

Posegnemo za svojom puškom u mraku rovova i u tome prepoznamo arhaičnu gestu, beskonačno stariju od Povijesti, iskonsku i divlju gestu kojoj granate, plinovi, tenkovi, avioni i sve čudovišne sile modernosti nisu izmijenili bit jer je ništa nikada neće izmijeniti.

Trčimo do iznemoglosti, padnemo na glavu i promatramo kako nam krv šiklja u potocima, uznemireno vrebamo hoće li se pojaviti bijeli tragovi mozga, ali tu je samo krv, i poručnik Jünger se opet osovi na noge i nastavi svoj trk, srce mu je preplavljeno opijenošću lovca, iščekuje ekstazu onog trena kad se lice neprijatelja koji iskrsava iz zemlje pojavi u svojoj nagosti, kad najzad počne borba, ljubavna i smrtonosna, za kojom su toliko žudjeli i nakon koje jedan od njih više neće ustati.

Vrtoglavica izazvana užasom katkad sličići vrtoglavici izazvanoj ljepotom. Dio smo cjeline mnogo veće nego što možemo zamisliti, veće od osrednjosti snova o udobnosti i miru, veće od zaraćenih nacija, ali tako nemjerljivo velike da se napetost u kojoj ona drži ljude može održati samo tako da ih slomi. Ushit najednom ponovno opada, kao i opijenost, veo je strgnut, preostaje nam još samo ponovno trčati, vrištati u životinjskom strahu, da bismo pobjegli od jezive smrti i da bismo pobjegli od onog što smo postali, u potrazi za zaklonom kojeg nigdje nema, i poručnik Jünger dršćući se vraća u njemački rov; sa suzama u očima piše u svoju bilježnicu: ma kad će više završiti – kad će više završiti taj usrani rat?

Možda ste u stuporu zbog kojeg je vaš rođak bio neprepoznatljiv po povratku s fronte maglovito nazreli postojanje stvari za koje je bolje ne znati da postoje. I užas može postati predmetom neodoljive žudnje, kao što su doznali oni koji su netom iskusili vrtoglavicu izazvanu njime, poručnik Jünger i vaš rođak, možda i vaš otac, premda on o tome nije prozborio ni riječi – ali vi, kako biste vi to doznali?

Rat je završio.

Život je bolno opstajao, sa svojim brigama, svojim bezbrojnim korotama, svojim nadama i ogorčenjima, ali ljepota je ponovno postajala vidljivom i vaše su je oči umjele prepoznati, kao božicu, unatoč beskonačnoj raznolikosti njezinih smrtnih oblika, a sve ste ih voljeli. Većina ljudi nema tu besramnu sreću, nadam se da ste je katkad uspjeli osvijestiti: osjetljivi su samo na jedan ili dva oblika ljepote i toliko slijepi za sve ostale da ne mogu pojmiti čak ni da postoje. Za profesora Ferdinanda von Lindemanna, koji vas je pristao primiti na Minhenskom sveučilištu, matematika ima ekskluzivnu povlasticu ljepote i svakoga tko je kani ozbiljno promišljati, kao što ste mu vi stidljivo priopćili da želite, treba prožimati očitost te vječne istine. Stoga ne čudi što vam je, kad ste mu u odvažnom naletu iskrenosti priznali da upravo čitate djelo iz fizike, usto još i jezivo naslovljeno *Prostor – Vrijeme – Materija*, dobacio zgađen pogled, kao da vam je tog trena na tijelu nenadano otkrio ožiljke neke odvratne bolesti, a potom i obznanio da ste zauvijek izgubljeni za matematiku, dok je njegov pas, živčani lajavac koji se skrivao pod radnim stolom i kojemu je tijekom njihove duge bliskosti misteriozno uspio prenijeti svoj smisao za estetiku, naglo počeo lajati da i on posvjedoči o razmjeru vašeg rugla. U Lindemannovim očima fizičari, pa čak i potencijalni fizičari od osamnaest godina, nisu uopće bili vrijedni pažnje, ne samo zbog svoje zloglasno ležerne i ponižavajuće upotrebe matematike nego prije svega jer su bili unižena bića, toliko izopačena svojim revnim doticajima s osjetilnim svijetom da su bez stida priznavali svoje nastrano zanimanje za nešto tako prezira vrijedno kao što je materija.

Da profesor Lindemann nije reagirao tako neprijateljski i da je odvojio vrijeme da vam postavi neka pitanja, morao bi priznati da je bio nepravedan prema vama jer, zapravo, ni vi niste nikad vjerovali u materiju. U gimnazijskim su vam se udžbenicima prikazi atoma u obliku čvrstih i oblikih tjelešaca, prikvačenih jedno za drugo prikladnim kukicama, odmah učinili ili naivni ili lažni, a u carstvu znanja i jedno i drugo neoprostivo je. Kad je Franz Ritter von Epp ušao u München, na čelu frajkor^{*} iz Wurtemberga, da bi ugušio Bavarsku Sovjetsku Republiku, vi ste ležali ispruženi na krovu, u toplini proljeća, ostavljajući borbe za sobom da biste čitali Platona, i otkrili ste kako demijurg stvara svijet kombiniranjem malog broja prvobitnih geometrijskih oblika. Unatoč gađenju koje je u vas prvo izazvala ta neutemeljena tvrdnja, izražena s arbitrarnim autoritetom proročanskog otkrića, puna prezira prema strpljivom radu razuma, niste je mogli zaboraviti i na kraju ste u trokutima *Timeja* prepoznali, sa svojevršnim strahom, metaforički izraz jednog od svojih najdubljih uvjerenja, koje nikad niste formulirali i za koje čak niste ni znali da je, tako duboko, vaše: ono što čini bit svijeta nije materijalno.

Je li vaš strah splasnuo ili je, naprotiv, dosegnuo vrhunac kad ste shvatili koliko vam je ta nematerijalna stvar poznata? Nisu li vas uvijek u njezinu tajanstvenu blizinu vodili prozirnost matematičkih oblika, glazba i

^{*} *Frajkor* (njem. *Freikorps*) – neredovita ili paravojna vojna postrojba u Njemačkoj i drugim europskim zemljama. Frajkore su osnivali pojedinci, pojavljuju se polovicom 17. stoljeća, dok su posljednji frajkori zabilježeni 1920-ih.

poezija, vrhovi Alpa okupani suncem koji izviru iz bezdana magle i svi bezbrojni putovi ljepote? Bila je to nematerijalna stvar, ali ipak tako opipljiva da vam je bilo nemoguće sumnjati u njezinu stvarnost: odagnala je duhove rata i oživila vašu radost dok ste slušali Bachovu *chaconne* u d-molu kako se uzdiže iz samotne violine u dvorištu dvorca Prunn; osvijetlila je ruševine Pappenheima na koje je samo za vas pala jedna noć u ljeto 1920; i da je niste već susreli, možda je ne biste prepoznali, na Helgolandu, premda je bila sveprisutna, duž golih litica, u monotoniji valova, i iznad svega, blistavija nego ikad, u matricama nove kvantne mehanike.

O toj prisutnosti, međutim, ne možemo ništa reći i ne može se imenovati.

Onaj tko se odbija pomiriti sa šutnjom može se izraziti samo metaforama.

Godine 1922. u Göttingenu, kad vam je Niels Bohr s beskonačnim suosjećanjem otkrio da je vaš poziv fizičara također pjesnički poziv, nije vam rekao ništa što već niste znali.

No pogledajte kako stoje stvari: izražavajući se metaforama, osuđujemo se na netočnost i, premda si to ne želimo priznati, mogli bismo čak i lagati. Napisao sam da ste na otoku Helgolandu, tako pustom da na njemu ne raste ni najmanji cvijetak, vi, Werner Heisenberg, u dobi od dvadeset tri godine i prvi put, pogledali preko Božjeg ramena. No sada se moram ispraviti:

To nije bilo Božje rame.

I nije bio prvi put.